

RECEPTAREA LUI DANILO KIŠ ÎN ROMÂNIA

Lidija ČOLEVIĆ

The purpose of this text is to sum up the results of the analysis of the work of Danilo Kiš in Romania. In order to obtain the whole projection regarding the critical perception of his creation, we are aiming at indicating some common themes of the critical discourse and at the same time we are pointing out the original characteristics underlined by the Romanian critics.

Key words: reception, literary translation, Romanian literary critics, Central European literature, political context, actuality

Creația lui Danilo Kiš – traduceri

În afară de limba română, scrierile lui Danilo Kiš, precum și eseurile și interviurile sale sunt traduse în mai mult de patruzeci de limbi, și anume în albaneză, arabă, bască, bielorusă, bulgară, cehă, daneză, engleză, esperanto, finlandeză, franceză, galițiană, greacă, ebraică, olandeză, islandeză, italiană, japoneză, catalană, chineză, coreeană, maghiară, macedoneană, germană, norvegiană, persană, polonă, portugheză, rusină, rusă, slovacă, slovenă, spaniolă, suedeză, turcă, ucraineană, vietnameză.

Înainte de toate, vom urmări cronologia traducerilor, apoi vom schița o privire de ansamblu asupra opiniei critice românești. Un an important, de cotitură, în procesul de receptare a lui Kiš în România a fost anul 1979. Primul contact al cititorului român cu Danilo Kiš se face prin intermediul lui Sorin Titel, primul său traducător în limba română. Primul text tradus, *Criptă pentru Boris Davidovič*, a fost publicat în numărul 4-5 din 1979 în revista „Secolul XX”. Funcționarea unui regim catastrofal pe care Kiš l-a denunțat și demascat în această carte nu putea trece neobservată de cititorul român. Precum se știe, regimul comunist a izolat România pe plan cultural, reducând la minimum interacțiunea cu Occidentul. În același timp, vorbim despre identitatea unei dintre țările postcomuniste care a trebuit să se vindece de trauma de umilință comunistă. În cadrul legăturilor regionale balcanice ale Serbiei și României subliniam caracterul posttotalitar al acestei literaturi.

Opera lui Kiš a apărut în traducere română la editurile Polirom, Univers, Editura de Vest și Uniunea Sârbilor din România. Din dorința de a realiza un act de cultura, editurile menționate au publicat romanele lui Danilo Kiš, cea care i-a adus mare succes. Cititorul român are un atu special când încearcă să se apropie de proza lui Danilo Kiš: calitatea traducerii. Creația lui Danilo Kiš este una dintre temele insuficient cercetate în spațiul cultural românesc, cunoscut însă publicului românesc prin traduceri existente: *Peščanik (Clepsidra)*, traducere de Lydia Tocariu, Ed. Univers, București, 1987); *Bašta, pepeo (Grădină, cenușă)*, traducere din sârbă și note de Ioan Radin Peianov, 2010 [2000]); *Rani jadi (Suferințe timpurii, Pentru copii și pentru rafinați)*, traducere din limba sârbă de Mariana Ștefănescu, 2008); *Enciklopedija mrtvih (Enciclopedia morților)*, traducere de Mariana Ștefănescu, 2008 [1996]); *Grobnica za Borisa Davidoviča (Criptă pentru Boris Davidovici, Șapte capitole ale uneia și aceleiași istorii)*, traducere din limba sârbă de Simeon Lăzăreanu, Editura de Vest, Timișoara, 1992; *Criptă pentru sufletul lui Boris Davidovici, Șapte capitole ale aceleiași istorii*, traducere de Slavița Cărmăzan, Ioan Cărmăzan, Editura Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2006; *Criptă pentru Boris Davidovici, Șapte capitole ale uneia și aceleiași istorii*, traducere din limba sârbă de Simeon Lăzăreanu, Ed. Polirom, Iași, 2009. Volumul a beneficiat de o amplă prefață semnată de critic literar Adriana Babeți). Transpunerea unei opere într-o altă limbă este o sarcină foarte dificilă, chiar și pentru cel mai experimentat scriitor. Actul receptării depinde de abilitățile traducătorului de a transpune intențiile originale ale textului într-o limbă țintă. Cu siguranță că o bună traducere a operei originale și o abordare critică serioasă a operei conduc implacabil spre aspecte pozitive ale receptării operei literare în genere. El însuși traducător, Kiš știa foarte bine cu ce dificultăți, ezitări și probleme se confruntă cei care dețin arta armonizării nu doar a limbilor, ci și a modelelor culturale. Parte a acestor probleme poate fi popularitatea, respectiv nepopularitatea traducerilor. Cu aceste aspecte s-au confruntat cu siguranță traducătorii menționați (Lydia Tocariu, Simeon Lăzăreanu, Slavița Cărmăzan, Ioan Cărmăzan, Mariana Ștefănescu și Ioan Radin Peianov). Nu trebuie omisă contribuția obiectivă a acestor traducători care au bucurat publicul românesc cu tălmăcirile cărților lui Kiš, promovând în acest mod o cultură puțin cunoscută.

Aprecierea conform căreia opera lui Kiš este „pretențioasă” pentru publicul cititor românesc este parțial adevărată, dată fiind situația existentă. Este limpede că entuziasmul creator al lui Danilo Kiš depășește capacitatea de înțelegere a cititorului obișnuit care nu poate înțelege, de exemplu, romanul *Criptă pentru Boris Davidovici* fără a avea în prealabil cunoștințe referitoare la geneza romanului. Pe de altă parte,

nu este mai puțin adevărat faptul că Danilo Kiš a apreciat mai mult un grup mai puțin numeros de cititori, dar care să fie inițiați, decât publicul cititor în masă, fenomen privit de către autor cu multă ironie. Scriitorul a întruchipat modalitatea în care trebuie citite operele sale, fără a se gândi la libertatea receptorului care din când în când dorește să descopere singur sensurile ascunse în text, chiar cu riscul de a se îndepărta de convingerile exprimate de autor. Cititorul interpretează sensul unui text, pe baza propriilor experiențe și a atmosferei culturale în care a fost educat. Astfel, Danilo Kiš a privit cu ironie modul în care criticii i-au preluat și citat textul, dar în același timp i-a privit cu o doză de cinism pe acei critici care au încercat să depășească și să ignore cifrul oferit de el, greșind astfel în interpretările oferite.

Luând toate aceste lucruri în considerare, ne dăm seama că nu este deloc simplu să „descifrăm” acest scriitor, fără a ne întreba constant „ce a vrut să spună”, evitând astfel să alunecăm în capcana multitudinii de sensuri oferite de critici și a temelor comune ale discursului critic (utilizarea surselor referitoare la geneza textului, angajamentul etic al scriitorului, încercarea de a explica fenomenul totalitarismului, tema iudaismului etc.).

Cărțile lui Kiš publicate în limba română în Serbia

Unele dintre cărțile lui Kiš au fost publicate în limba română mult mai devreme în Serbia decât în spațiul românesc. Cartea *Enciclopedia morților* este publicată prima oară în Serbia în revista lunară „Književnost” la Belgrad în numărul din mai-iunie 1981. Un an mai târziu apare în ziarul „New Yorker” în numărul din 12 iulie 1982, în traducerea lui Amiel Alkalay. Editura „Libertatea” a tipărit în limba română *Criptă pentru sufletul lui Boris Davidovici* în anul 1988. Menționăm și tălmăcirii în limba română publicate de Editura „Lumina” din Pančevo (Serbia): 1966, *Grădină, scrum*, traducător Nicolae Vîrzac; 1976, *Mormânt pentru Boris Davidovič*, în traducerea lui Sima Petrović și 1989, *Criptă pentru Boris Davidovici*, în tălmăcirea lui Simeon Lăzăreanu (versiune preluată, ulterior de Editura de Vest).

Creația lui Danilo Kiš în spațiul academic românesc

Toți critici, slaviști recunoscuți sunt de acord că opera și personalitatea lui Kiš reprezintă teme academice de prim rang, fiind scriitor modern al practici pedagogice cotidiene. Această temă a devenit atât de frecventă, încât la sfrâșitul secolului trecut și începutul secolului al XXI-lea a dobândit locul pe care îl ocupa Ivo Andrić în cercetările academice ale literaturii sârbe. Danilo Kiš se remarcă în cercurile literare academice românești contemporane ca o apariție imposibil de ignorat în contextul literaturilor slave și a celor central-europene. Totuși, avem impresia că în spațiul cultural românesc nu sunt clarificate și explicitate sub formă de polemici provocările literare cu care s-a confruntat autorul.

Atunci când vorbim despre un context academic, de învățământ universitar și de studierea lui Kiš la universitățile din România, cu precădere la cea din București (Facultatea de limbi și literaturi străine), respectiv din Timișoara (Universitatea de Vest), opera acestui autor, într-un anumit sens, decretat întemeietorul prozei experimentale considerate parțial canonice, este extrem de importantă pentru înțelegerea literaturii iugoslave. O asemenea abordare capătă greutate în veridicitatea enunțului lui T.S. Eliot care în studiul său, *Tradiție și talent personal*, justifică statutul scriitorului clasic, printre altele, argumentând că *un scriitor în ochii străinilor nu pare închistat în limba și cultura sa*, astfel că acest postulat poate fi aplicat și autorului nostru.

În perioada de la moartea scriitorului până în prezent, și mai ales în ultimul timp, au fost realizate câteva cercetări parțiale dedicate lui Danilo Kiš. Este vorba despre articolele Adrianei Babeți, ale lui Cornel Ungureanu ori Octaviei Nedelcu. Prezentând raportul dintre istorie și teroare în epoca totalitarismului și a civilizației violenței, precum și căutarea identității politice în era controlului programat al individului din partea majorității, apropiată mediului cultural românesc, de importanță majoră în acest capitol ni se par a fi lucrările autorilor menționați mai sus, publicate în volume dedicate circumscrierii lui Kiš în spațiul central european, coordonate de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, *Europa Centrală: Nevroze, dileme, utopii* (1997) și *Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă* (1998). În acest context am menționat cu precădere lucrările autoarei Adrianei Babeți: *Dor de Danilo* (1992), *Europa Centrală și identitățile vulnerabile: identitate și criză în Europa*

Centrală (1998), *Danilo, după Danilo* (2009). Conform părerilor acestor critici români, opera lui Kiš constituie de-a dreptul un fenomen multicultural, care pune problema granițelor culturale definitorii, un lucru foarte important, dacă nu și central, în tradiția literară central europeană. Cornel Ungureanu a scris că opera lui Kiš, *Criptă pentru Boris Davidovici*, a șocat Timișoara culturală: „era mină de aur pentru cititorul român (...), era necrologul unei istorii, al unui timp al utopiei europene“ și, în același timp „era unul dintre „manualele“ prin care puteam defini Europa Centrală și de Răsărit”¹. În contextul în care vorbim despre receptarea operei lui Danilo Kiš în România, Marcel Cornis-Pope, unul dintre criticii care s-a ocupat cu analiza operelor lui Danilo Kiš, ne-a reamintit că Danilo Kiš, împreună cu György Konrád, Claudio Magris, Czesław Miłosz, a fost prezent la Budapesta în cadrul unei dezbateri referitoare la Europa Centrală, în 1989.

O astfel de încadrare valorică și, înainte de toate, spațială a operei lui Kiš devine importantă dacă luăm în considerare deja pomenita proveniență supranațională (central-europeană și iugoslavă). Încadrarea lui Kiš ca scriitor central-european, pe Forumul *Between Fiction and Reality: Dilemmas of Central European Writers* (Între ficțiune și realitate: Dilema scriitorilor central-europeni) care a avut loc la Budapesta în anul 2008, a fost reafirmată și de Adriana Babeți care a oferit citate cheie din opera Danilo Kiš. În concepția prezentării tematice a creației lui Kiš reiese o anumită constantă, subliniată de enunțurile poetice chiar ale autorului. Nenumăratele traduceri ale operei lui Kiš în limba maghiară, faptul că scriitorul a fost un bun cunoscător al culturii maghiare contribuie mult ca în aceeași măsură să devină și parte integrantă a tradiției culturale maghiare. În lucrarea amintită, Adriana Babeți dorește să atragă atenția cititorului asupra faptului că nu doar literatura Europei Centrale reprezintă o noțiune ambivalentă, ci chiar și conceptul spațial și cultural în sine, precum și noțiunea de Europă Centrală, sunt dileme la fel de imprecise și reprezintă o ambiguitate. Prin urmare, în stabilirea importanței unui scriitor în dezvoltarea unei literaturi, e nevoie de o anumită precauție atunci când considerăm că o situație centraleuropeană a unui scriitor este importantă. Spre deosebire de unii scriitori centraleuropeni recunoscuți (cazul Gombrowicz), opusul lui Kiš, nu este de neglijat dacă îl analizăm din perspectiva

¹ Cornel Ungureanu, *Danilo Kiš, după 20 de ani*, (în postfața la *Criptă pentru sufletul lui Boris Davidovici*), Timișoara, Uniunea Sărbilor din România, 2006, pp. 145-148.

curentelor literaturii contemporane. Analiza efectuată de cercetătoarea Octavia Nedelcu în studiul *Cazul Danilo Kiș. (Re)evaluări culturologice* (2007), oferă ipoteze solide din perspectiva cercetărilor culturologice, iar problema receptării acestui scriitor în România este tratată în studiul *Kiș vs. Kiș. Aspecte ale receptării* (2007). Autoarea subliniază importanța cadrului cultural în interpretarea operei lui Kiș, un lucru de o importanță centrală în trasarea contextuală a acesteia și pentru înțelegerea strategiilor textuale ale lui Kiș. Într-o altă lucrare, intitulată *Paradigmele temporalității în romanul „Clepsidra” de Danilo Kiș* (2008), autoarea cercetează tema temporală și funcțiile timpului în romanul lui Kiș *Clepsidra*, oferindu-ne posibilitatea de a remarca contribuția originală a acestui scriitor la patrimoniul cultural sârbesc. După examinarea problematicii dimensiunii temporale în romanul *Clepsidra*, Octavia Nedelcu a atins un alt subiect important în opera menționată, și anume spațialitatea și mai ales ideea de spațiu ca text istoric, spațiu ca purtător al urmelor trecutului. În contextul temporalității în romanul, polisemantismul cuvântului *peščanik/ clepsidra* e dificil de păstrat în traducere, astfel încât titlul romanului lui Danilo Kiș este tradus cel mai adesea cu un singur sens, cel al unui ceas cu nisip, instrument vechi folosit pentru măsurarea timpului după cantitatea de nisip scursă printr-un orificiu. Astfel, putem vedea romanul *Clepsidra* ca spațiu purtător de mesaje încifrate despre trecut.

Considerăm studiul tânărului autor Adrian-Cosmin Perța, *Introducere în fantasticul de interpretare* (2011), ca fiind extrem de important, deoarece scoate în evidență elementul reprezentat de literatura fantastică pe care Kiș o va folosi și dezvolta în opera sa, element fără de care, analiza operei sale nu ar fi completă. Conceptele cu care operează Cosmin Perța sunt cele fundamentale, preluate din teoriile fantasticului ale unor H.P. Lovecraft, T. Todorov sau R. Caillois. În acest volum autor teoretizează și analizează câteva subcategorii ale fantasticului de interpretare, și anume: fantasticul psihologic, fantasticul minimalist, fantasticul absurd și fantasticul delirant. Ca urmare, tipologia propusă se dovedește restrictivă în comparație cu marea diversitate a fenomenului. „Fantasticul de interpretare”, termenul propus de Matei Călinescu, se referă la o formă de fantastic diferită de cea modernistă, teoretizată de Caillois și Todorov, discutată de M. Călinescu la Mircea Eliade, dar care se poate identifica frecvent în proza din centrul și estul Europei, spre deosebire de fantasticul modernist, al cărui teritoriu predilect de manifestare este în literatura din vestul și nordul Europei, America de Nord sau Orientul îndepărtat. Autorul menționează că greșeala lui Caillois și Teodorov constă în faptul că ei au separat lumea reală de cea supranaturală, chiar dacă supranaturalul nu este una dintre dimensiuni în care se manifestă fantasticul. Pentru a-și ilustra teoriile,

Cosmin Perța se bazează pe opere scrise de scriitori est-europeni din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, în contextul fantasticului psihologic autorul îl amintește, printre alții, pe Milorad Pavić (în baza analizei romanului *Ultima iubire la Tarigrad*). Cum subliniază autorul, fantasticul psihologic se subsumează fantasticului de interpretare. Analizând opera *Enciclopedia morților*, Cosmin Perța îl include pe D. Kiš în curentul pe care l-a denumit „fantasticul minimalist”. Fantasticul minimalist presupune un eveniment, o manifestare a supranaturalului, care, survenind o singură dată în cadrul acțiunii, o modifică radical. Această manifestare, adaugă totuși Cosmin Perța, poate de asemenea să treacă neobservată, fiind integrată de real, părând firească. Capitolul dedicat „fantasticului minimalist” conține textul *Simeon făcătorul de minuni (Enciclopedia morților)* de Danilo Kiš și reprezintă o mostră tipică pentru fantasticul minimalist, marcată fiind de „minimalizarea sau caricaturizarea impactului fantastic clasic”. Deci este un fantastic extremist, deloc mediocru, în pofida denumirii lui.

Opera lui Kiš este menționată în volumul *Europa de Sud-Est în memoria culturală românească: Bibliografie*, care constituie, insumate, 3382 de titluri din bibliografia esențială a acestui câmp de cercetare și creație. Autor volumului este Mircea Muthu, care este unul dintre cei mai proeminenți specialiști europeni în domeniul balcanologiei. Astăzi, Danilo Kiš este inclus în dicționarele literare și este menționat în contextul scriitorilor contemporani lui, de talie mondială cu ale căror poetică și ambiții literare este comparabil.

În ultimi anii, scrierile lui Kiš au stârnit atenția unor alți intelectuali români marcanți precum Matei Călinescu și Norman Manea. Între rigoarea morală și intransigența esteticului, cei doi critici au reprezentat și reprezintă unele dintre cei mai autorizate și mai autentic angajate voci ale culturii românești contemporane. Prin prisma aprecierilor lui Matei Călinescu, putem remarca conexiunea puternică dintre opera lui Norman Manea și, respectiv, opera lui Danilo Kiš. Autorul spune, în *Reflecții despre Întoarcerea huliganului*, că Norman Manea este comparabil cu un Danilo Kiš, mai ales dacă luăm în considerare temele majore ale scriitorilor menționați: experiența Holocaustului, trăita în copilărie, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; existența, ca om și ca scriitor, în interiorul unui sistem totalitar, și exilul, de orice fel ar fi el. Ambii scriitorii au ca teme dominante istoria unei victime a

trecutului totalitar al României secolului al XX-lea, condamnată la exil, dar și mântuită prin exil, memoria ca traumă, cărțile lor fiind repere pentru înțelegerea sistemului comunist. Norman Manea în revista „Observatorul cultural” (ianuarie, 2003) scrie un articol cu titlul *Dezvăluiri tardive* despre *Enciclopedia morților* și oferă o explicație proprie despre manipularea gândurilor în laboratoarele rusești. Autorul consideră că în povestirea extraordinară *Cartea regilor și a nebunilor*, ale cărei urme sunt vizibile și astăzi, Kiș realizează o adaptare culturală a *Protocoalelor înțelepților de la Sion*. Această povestire este pentru noi, precum și pentru Norman Manea una dintre scrierile fundamentale despre Holocaust. Manea amintește că în august 1906, un jurnal din Petersburg vorbea despre răul, care, așa cum spune și autorul sârb, „se va realiza patruzeci de ani mai târziu”, iar acela este Holocaustul.

Dinamica receptării oglindită în presă

Opera lui Danilo Kiș a avut un puternic ecou literar în presa română și excelente cronici, în ziare prestigioase, care au fost semnate de nume importante.

Analiza efectuată de eminent politolog, Vladimir Tismăneanu în lucrările sale, *Cerneală roșie ca sângele: Hannah Arendt, Danilo Kiș și Răul radical* sau *Cu cerneală roșie ca sângele: Danilo Kis și coșmarul concentraționar; Metamorfozele răului* sau *O enciclopedie a morților: Cum a fost impus comunismul în Europa de Est*, reprezintă confruntarea lui Kiș cu experiențele totalitare, cu suferință și absurd, teroare și cruzime, tortură și oprinare. Autorul subliniază că una dintre preocupările fundamentale ale operei sale a fost aceea de a înțelege metamorfozele răului. Romanele, nuvelele și eseurile lui Kiș rămân în literatura alături de alte tentative literare de a înțelege relația dintre istorie și teroare, infernul în care oamenii au fost dezumanizați, au fost constrânși să recunoască păcatele niciodată comise, să semneze autodenunțuri, texte morbide, pline de „adăugiri și corecturi făcute cu cerneală roșie ca sângele”.

Un alt ecou pe care opera lui Kiș l-a avut a fost în ziarul timișorean „Orizont”, în ciclul *Iz svetske književnosti/ Din literatura universală*, unde Slavomir Gvozdenović a oferit un portret sumar al lui Danilo Kiș. Autorul are de asemenea meritul de a fi tradus câteva din poeziile lui Kiș (*Toamna, Pianul dezacordat, Visele de dragoste ale lui Apollinaire, La vestea morții doamnei M.T., Apusul soarelui*) care au intrat în

*Antologia de poezie sârbă secolele al XX-lea – al XXI-lea*¹. Succesul lui Danilo Kiš este subliniat de reflecțiile poetului român Gabriel Chifu care privește povestirile din *Suferințe timpurii* „ca pe un puzzle migălos care recompune un timp și o lume. „Din fărâme și știința desăvârșită a simplității se reînsuflește lumea scufundată în memorie și se obține un tulburător efect de monumentalitate“. O scurtă trecere despre *Enciclopedia morților*, *Grădina cenușa* și *Criptă pentru Boris Davidovici* în revista „La Punkt” o face Lucia Gogoncea în articolul *Danilo Kis sau nostalgia exhaustivității*. Opera lui Danilo Kiš este menționată într-unul dintre articolele publicate de curând în revista „La Punkt”, ce aparține autorului Ioan Stanomir și se intitulează *Rana care nu se închide*. Autorul observă că pesimismul istoric al lui Danilo Kiš este unul fecund și consideră că opera lui Kiš își are rădăcinile în traumele provocate de Holocaust, iar misiunea artei lui este de a păstra adevărul referitor la crimele petrecute în secolul al XX-lea. În contribuția lui Ioan Stanomir apare cuvântul cheie *labirint*, ceea ce reafirmă faptul că este vorba de un autor cu tendințe postmoderniste și că procedeele narrative ale lui Kiš sunt inspirate din tehnica lui Borges. Autorul subliniază că pseudo romanul, *Criptă pentru Boris Davidovici*, textul omonim, este narațiunea în substanța căreia Dostoievski se întâlnește cu Koestler, demonismul revoluționar al lui Novski va fi anihilat de către Revoluția în slujba căreia a luptat conspiratorul. Danilo Kiš apare în contextul ambiguității identitare al intelectualului central-european și al unei epoci marcate de tulburări, teamă și presimțiri sumbre. Se face mențiune la un citat din *Variațiuni central-europene* care se referă la Arthur Koestler (de origine maghiaro-cehe-evreiască) în volumul *Revistele literare ale exilului românesc*, *Luceafărul* (Mihaela Albu și Dan Angheliescu, București, Ed. Aura Christi & Andrei Potlog, 2011). Biografia lui Arthur Koestler conține biografia potențială a fiecărui intelectual din Europa Centrală în chiar înfăptuirea ei radicală, spunea Danilo Kiš. Printre exegeții români care au tratat problema intelectualului în societatea totalitară acordând un spațiu destul de întins poetului și eseistului Czesław Miłosz îl menționăm pe Constantin Geambașu care confirmă că, alături de Czesław Miłosz, Leszek Kołakowski, Milan Kundera, György Konrád, Vaclav Havel, Iosif Brodski, Josef Skvorecki sau Esterhazy Peter, Kiš aparține aceluia tip de intelectual central-european care s-a călit din

¹ A se vedea *Malul celălalt*, *Antologie de poezie sârbă secolele al XX-lea – al XXI-lea*, București, Ed. Herg Benet Publishers, traducere de Liubinca Perinaț Stancov, Slavomir Gvozdenovici și Aleksandar Stoicovici, 2012, pp. 77-83.

rezistența împotriva modelului de ideologii totalitare, conștient că nu poate evita contextul politic în care se exprimă și creează. A evidențiat faptul că, în vremuri de prigoană politică, printr-o formă extinsă de dialog și conlucrare, s-a creat un front comun de luptă antitotalitară. În operele lor reflecțiile asupra problemei totalitarismului specific intelectualilor central- și est-europeni este analizată în mod sistematic. Vorbim despre prezența permanentă a unor fenomene precum rinocerizarea vieții politice, crimele, teroarea, nepdreptatea cu care oamenii încep să se deprindă, mizeria care devine firească și anomaliile și devierile de comportament legate de intimitatea individului. În acest context, Kiš se opune puterii sistemelor totalitare prin rezistența individului în fața ideologiilor impuse. De fapt, critica ideologiei marxiste la scriitori menționați este echivalentă cu o critică sistematică a Istoriei, identificată ca principal resort al răului politic, ca o malignitate a timpului. Prin urmare, reflecțiile lor antitotalitare demonstrează că putem vorbi despre o valoare explicativă universală. O privire de ansamblu asupra profilului ideologic și literar al lui Kiš și a operei sale a oferit cititorului român Lucia-Postelnicu-Pop. Articolul ei se încheie cu citatul lui Joseph Brodski: „un volum al lui Danilo Kiš (nici nu contează care) ar fi cea mai bună carte apărută în Europa în perioada de după al doilea război mondial”. O alta abordare interesantă a criticii românești este articolul *Danilo Kis: Fragmente de certificat*, al autorului Marius Stan. Acesta a încercat să determine tradiția literară căreia îi aparține opera lui Danilo Kiš, subliniind cadrul literar în care este plasat autorul cu scriitori cum ar fi Bruno Schulz, Italo Calvino, Vladimir Nabokov, Iosif Brodski sau Jorge Luis Borges. Autorul adaugă că, alături de marii scriitori precum Czesław Miłosz și György Konrád, Kiš a avut contribuții remarcabile la înțelegerea pe care o avem astăzi despre marxism-leninism. Ca și Danilo Kiš, și György Konrád se bazează pe memoria copilului, martor fragil, imaginativ, supus unor traume care îl vor marca pentru toată viața.

Menționăm și proiectul *Cafeneaua Danilo Kis* (2003-2004, Timișoara, Szeged Novi Sad) care a constituit un punct de plecare pentru publicația periodică „Orizont” din Timișoara. Proiectul prevedea deschiderea unei „cafenele” o dată pe lună într-unul dintre aceste orașe și includea întâlniri cu scriitori și artiști din România, Ungaria, Serbia, Polonia, Cehia și Slovacia. Astfel, prima întâlnire literară a avut loc la *Grand Cafe* din Szeged unde s-au adunat cercetători ai operei lui Kiš din Ungaria, Serbia și România. Următoarea întâlnire a avut loc la Timișoara unde printre vizitatori s-au numărat și György Konrád, Olga Tokarczuk, Lajos Grendel, Andrej Stasiuk, Paweł Huelle, Adam Michnik.

Concluzii

Negreșit, analiza corpusului de scrieri semnate de Kiș ar scoate la iveală mult mai multe reflecții pe teme politice, unele dintre ele foarte actuale, și ne-ar întări convingerea că autorul nu s-a mulțumit să fie un simplu cetățean de rând al țării sale. Dimpotrivă, în virtutea acuității sale etice și politice, a atras deseori atenția în mod public asupra derapajelor politice la care se poate ajunge în urma unor subtile mutații la nivelul vocabularului folosit în discursul despre educație, libertate, politică, valori etc. Acestea sunt unele dintre cheile de lectură posibile pe care opera lui Danilo Kiș le oferă cititorilor români. Cu excepția câtorva, este suficient să ilustrăm titlurile din presa românească (*Cerneală roșie ca sângele; Hannah Arendt, Danilo Kiș și Răul radical; Danilo Kis și coșmarul concentraționar; Metamorfozele răului; Rana care nu se închide; Danilo Kis sau nostalgia exhaustivității; Hannah Arendt, Danilo Kiș și Răul radical; Cicatrici nevindecate;*) pentru a concluziona că sentimentul tragic cauzat de violență istoriei o găsim în cele mai multe dintre articolele publicate despre acest scriitor pe teren românesc. În cazul acestui scriitor nu a fost ușor pentru un critic român să precizeze familia literară, chiar dacă în articolele citate găsim nume precum: Norman Manea, Orkeny Istvan, Peter Esterhazy, Bohumil Hrabal, Milan Kundera, Viorel Marineasa, Ivan Klima, Herta Müller, Sorin Titel sau Livius Ciocârlie. În orice caz, a fost comparat cu o mulțime de alți autori care aparțin diferitelor sfere culturale poetice, foarte diverse. Numele cel mai des citat a fost cu siguranță Borges. Toți criticii literari sunt unanim de acord privind importanța operei lui Kiș și a renumelui său în plan cultural. Cu toate acestea în România nu există un studiu exhaustiv care să cuprindă într-un sens mai larg o viziune poetică și culturologică a creației sale. Avem impresia că România a avut nevoie de ceva timp pentru a-l promova pe acest scriitor original sârb. Observăm că în ultimii doi-trei ani cercul celor care urmăresc activitatea lui Kiș se extinde, iar astăzi putem spune că interesul cititorilor români este în creștere. O preocupare mai semnificativă pentru opera lui Kiș în România, afară de slaviști au arătat-o și oamenii de științe politice. Și anume, cu excepția lumii academice și a specialiștilor în studii de slavistică există o prezență a mai multor cercetatori din

direcția științelor politice. Aceștia, în poezia lui Kiš, în afară de motivele morții, al cărții, poveștii, visului, atmosferei fantastice, combinate convingător cu realitatea dură, au subliniat aluziile politice și timpul dur marcat de experiențele tragice ale evenimentelor istorice reale. Comentariile politice și principiile dramei sociale iugoslave, dovada revoluției comuniste, demascarea diferitelor forme de tiranie, demonstrează cititorului român sensibilitatea morală și nevoia lui Kiš de a condamna orice nedreptate. Cert este că entuziasmul lui Kiš sperie și depășește capacitatea cititorului mediu. În cultura română contemporană observăm după reacția criticii și a cititorilor că opera lui Kiš o să aibă și în continuare un viitor de un interes aparte. Continuitatea prezenței lui Kiš în România demonstrează totodată și interesul cultural reciproc româno-sârb.

În concluzie, se poate afirma că, deși nu au mai apărut alte traduceri în volum, scriitorul a continuat să se afle în atenția critică a specialiștilor și a cititorilor. Prin acest text, scopul nostru a fost de a demonstra că operele lui Danilo Kiš se adresează oricărei vârste, în orice moment istoric și în orice loc sau spațiu. Menționăm că, în ceea ce-i privește pe criticii români citați, care poate au o influență mediatică limitată, au fost incluși în lucrare cu scopul de a recurge la toate sursele disponibile, care s-au dedicat într-o mică sau mai mare măsură, operei sau biografiei marelui scriitor sârb. Aș sublinia totuși faptul că critica literară românească este o prezență activă și benefică, de o eficacitate de netăgăduit în ceea ce privește aprecierea ecourilor operei lui Danilo Kiš în spațiul românesc. Cred că acești critici români pe care i-am menționat în acest text, corespund, într-o anumită măsură, unor generații literare și culturale diferite, chiar dacă nu ne ofera modele de interpretare cu totul distincte, ci, mai curând, ne oferă un limbaj diferențiat, metode diverse și resurse interpretative autentice. Suntem datori să facem referire și la faptul că atenția de care s-a bucurat Kiš a venit de la cercetătorii și criticii români, care în marea lor majoritate erau de origine evreiască și a căror activitate nu a avut ecoul doar în România ci și în universitățile americane de prestigiu.

Bibliografie

- Babeți, Adriana, *Europa Centrală și identitățile vulnerabile: identitate și criză în Europa Centrală*, în „A Treia Europă”, nr. 2, Iași, Ed. Polirom, 1998, pp. 65-83.
Babeți, Adriana, Cornel Ungureanu, *Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Ed. Polirom, 1998

Romanoslavica vol. LI, nr.4

- Babeți, Adriana, *Dor de Danilo*, în „Orizont”, nr. 8, 1992
- Boldea, Iulian, *Rigoarea exegezei (Mircea Muthu)*, în *Critici români contemporani*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011
- Călinescu, Matei, *Reflecții despre Întoarcerea huliganului*, în revista „Observatorul cultural”, nr. 320. din Mai 2006, http://www.observatorcultural.ro/Reflectii-despre-Intoarcerea-huliganului*articleID_15372-articles_details.html
- Chifu, Gabriel, *Lumea lui Danilo Kiš*, în Revista „Lucafaurul”, nr. 38-39, Uniunea scriitorilor, București, 2008, <http://www.revistalucafaurul.ro/index.html?id=761&editie=39>.
- Cornis-Pope, Marcel, Neubauer, John, *Towards a History of the Literary Cultures in East-Central Europe: Theoretical Reflections/Spre o istorie culturală a literaturilor din Estul și Centrul Europei*, în ACLS OCCASIONAL PAPER No. 52 (http://www.acls.org/publications/op/52_literary_cultures_in_east_central_europe.pdf)
- Gogoncea, Lucia, *Danilo Kis sau nostalgia exhaustivității*, în „La Punkt” din 19 ianuarie, 2014 <http://www.lapunkt.ro/2014/01/19/danilo-kis-sau-nostalgia-exhaustivitatii/>
- Malul celălalt, Antologie de poezie sârbă secolele al XX-lea – al XXI-lea*, București, Ed. Herg Benet Publishers, traducere de Liubinca Perinaț Stancov, Slavomir Gvozdenovici și Aleksandar Stoicovici, 2012
- Miłosz, Czesław, *Gândirea captivă, Eseu despre logocrațiile populare*, traducere din polona de Constantin Geambasu, postfața de Włodzimierz Bolecki, București, Humanitas, 1999 [1996]
- Muthu, Mircea, *Europa de Sud-Est în memoria culturală românească: Bibliografie*, București, Ed. Academiei Române, 2011
- Nedelcu, Octavia, *Ipostaze (post)moderniste în literaturile sârbă și croată*, București, Editura Universității din București, 2009
- Nedelcu, Octavia, *Cazul Danilo Kiš. (Re)evaluări culturologice*, în „Filologie rusă”, nr. XXIII, Editura Universității din București, 2007, pp. 107-113.
- Nedelcu, Octavia, *Kiš vs. Kiš. Aspecte ale receptării*, în „Probleme de filologie slavă”, nr. XV, Editura Universității din București, 2007, pp. 41-47.
- Nedelcu, Octavia, *Paradigmele temporalității în romanul Clepsidra de Danilo Kiš*, în „Filologie rusă”, nr. XXIV, București, Editura Universității din București, 2008, pp.110-116.
- Perța, Adrian-Cosmin, *Introducere în fantasticul de interpretare*, București, Ed. Tracus Arte, 2011
- Postelnicu-Pop, Lucia, *Purificarea ideologică prin moarte*, în „Mișcarea literară”, anul XIII, nr. 4 (52) Bistrița, 2014, pp. 151-155. http://miscarealiterara.ro/imagini/ml4_14.pdf
- Stan, Marius, *Danilo Kis: Fragmente de certificat*, în „La Punkt”, <http://www.lapunkt.ro/2014/01/19/danilo-kis-fragmente-de-certificat/>
- Stanomir, Ioan, *Rana care nu se închide*, <http://www.lapunkt.ro/2014/01/19/rana-care-nu-se-inchide/>
- Ungureanu, Cornel, *Danilo Kiš, după 20 de ani*, (în postfața la *Criptă pentru sufletul lui Boris Davidovici*), Timișoara, Ed. Uniunea Sârbilor din România, 2006, pp. 145-148.